

R. Chris Davis

A moldvai katolikusokkal kapcsolatos román biopolitikai és etnogenealógiai nézetek az 1940-es években*

Bevezetés

A jelen tanulmány egy olyan módszertani keretet vázol fel, amelynek segítségével újrafogalmazható a csángókérdés¹ a második világháború idején megnyilvánuló román biopolitika és népességpolitika kontextusában. Mondanivalómat a meglévő szakirodalomra² szeretném alapozni, megvizsgálva az illető diskurzusok és politikák közvetlen hatását az olyan kisebbségi közösségekre, amelyek az elrománosítás és a kitelepítés célpontjai voltak –, vagyis a jelenségek alulnézetből való vizsgálatát kísérelem meg. Ekként jobban felmérhetjük az uralkodó nacionalista diskurzusok és politika hatását a romániai etnikai és felekezeti enklávékra. A csángók esete több szempontból is fontos esettanulmányt nyújthat: nemcsak egy etnikai és nyelvi (magyar) kisebbségnek tekintették őket, hanem egy felekezeti (római katolikus) kisebbségnek is; nemcsak Magyarországra akarták kitelepíteni őket, hanem 1945-ben a Szovjetunióba is; ezenkívül pedig egy olyan aktív papi értelmiséggel rendelkezik, amelyet a Vatikán támogatott. Mindezek mellett szülőföldjük mindig is Moldva volt – vagyis évszázadok óta egy multietnikus Moldvában³ laknak, amelynek ma már igencsak kevesen vannak a tudatában, ugyanakkor nem volt semmilyen aktív szerepük a modern magyar nemzeti mozgalmakban.

A romániai levéltárakban folytatott kutatások, valamint a háború alatti sajtóanyag azt sugallja, hogy a biopolitikai diskurzus használata nem korlátozódott a kormányra és az

* A kutatásokat a következő támogatások segítségével végeztem: Magyarországon Fulbright Student Grant (2006–2007), Romániában American Council of Learned Societies (ACLS) Dissertation Research Grant (2007–2008). Meg szeretném köszönni Marius Turdanak és Eric Beckett Weavernek, hogy elolvasták a tanulmány előzetes vázlatait és megtiszteltek megjegyzéseikkel is. A tanulmányban megjelenő esetleges hibák természetesen csak engem terhelnek.

¹ Gazdaságossági és konvencionális okokból a *magyar csángó* terminust használom, elismerve, hogy nem egy semleges terminus, és hogy egyesek számára pejoratív értelemmel bír. Egy tartalmasabb, mindent magába foglaló terminus lehetne a *magyar és román nyelvű moldvai római katolikusok* megnevezés. Azonban mind a magyar csángó, mind a román ceangăi terminus használatos volt a romániai állami, akadémiai, sőt, felekezeti dokumentumokban a kutatót időszakban. Emellett pedig a tanulmány során használatos *katolikus* terminus a *római katolikus*ra utal.

² A két világháború közötti romániai biopolitikáról, fajról és fajnemesítésről lásd: Turda 2007a, Turda 2007b, Bucur 2002. Az 1940-es évek első felében megnyilvánuló népességcsere-tervezetéről lásd: Solonari 2007, Achim 2001, Achim 2005, Bolovan, I.–Bolovan, S. 2000.

³ A késő középkori Moldva etnikai és nyelvi sokszínűségéről lásd: Baker 1996, Spinei 1986.

értelmiségi körökre, hanem közvetlen vagy közvetett hatással volt a romániai kisebbségi közösségekre, beférkőzvéen ezek politikai, sőt vallásos diskurzusába. Egy egyre fokozódó nacionalista környezetben a romániai nemzeti kisebbségeket nem tekintették kompatibilisnek a homogén nemzetállam létével. Hát akkor mi is lenne a teendő velük? Románia szenvedélyes nemzetépítői számára a válasz egyértelmű volt: vagy kitoloncolni a fajilag „nem tiszta” kisebbségi csoportot, vagy beolvasztani a nemzeti étoszba, és végül is a nemzet testébe.

Számba véve az említett diskurzusokat és politikákat, amelyek Romániában a háború idején léteztek – és ezek hatását a kisebbségi közösségekre –, közelebb kerülünk a lokális események (mint pl. a moldvai csángókkal kapcsolatosak) holisztikusabb megértéséhez. Ekként újra vizsgáljuk az etnicitás és nemzeti identitás helyénvalóságát és instrumentalizálását, valamint a közösségi nemzeti öntudat reprezentálását.

A csángók és a többi kisebbségi közösség egy olyan jelenség részévé váltak, amelyet *nemzeti besorozási folyamatnak* hívok. Ennek a folyamatnak a célja az, hogy demonstrálja, miszerint az adott kisebbség történelmi tapasztalata és identitása megegyezik a befogadó nemzetével, hogy megfelelő helyet biztosítson a kisebbség számára a homogénizáló egységes nemzetállam keretében. Ez igen gyakran maga után vonja az „etnikus másság” történelmi dekonstrukcióját és az olyan aspektusok felemelését, amelyek beolvaszthatók a többségi etnikum metanarratívájába.⁴ Amikor ez a nemzeti felemelési folyamat és történelmi narratíva rekonstrukció a tudományos objektivitás leple alatt jelentkezik – mint például az 1940-es évek első felének fajbiológiája, -nyelvtudománya és -historizmus Romániában és Magyarországon – a nemzeti hovatartozásnak egy olyan látszólag megcáfолhatatlan episztemológiáját tudja produkálni, amely túlélheti még a bizonyítékot is, amelyen eredetileg alapult.

A történelmi kontextus

Nagy Románia megalakulása, melynek következtében a régi Román Királyság területe és népessége szinte megkétszereződött, magába foglalt számos etnikai és felekezeti kisebbséget, akik nem kívántak a román nemzetállam keretei között élni, de azt sem szerették volna, hogy elhagyják ingóságait és szülőföldjüket. A területiális újjászerveződés következtében Nagy Románia több kisebbségi közösségének társadalmi és politikai helyzete zavarossá vált. Másrészt pedig a román etnikumú többségnek meg kellett békélnie más etnikumok nagy számban való jelenlétével, akiknek nagy része a Romániához való csatlakozás előtt ugyancsak többséget alkottak saját nemzeti szülőföldjükön. És amint Románia területi határai közé kerültek, etnikai, felekezeti vagy nyelvi különbözőségük kirekesztette őket az új, ideológiailag meghatározott román nemzet testének koncepciójából és annak nemzeti lényegéből.

⁴ A jelenség szélesebb körű tárgyalásához lásd például: Wingfield 2006, King 2002.

Románia kereste a módját, hogy megerősítse új, kiterjedt területeit és hogy belefoglalja állampolgárait saját politikai és etnikai nemzetébe, nehogy e nagyszámú elégedetlen kisebbségi csoportok okozzák saját első világháborús nyereségeinek vesztét. Ebben az időben a kisebbségi problémákra az integráció és asszimiláció⁵ volt az elterjedtebb megoldás, mintsem a teljes „etnikai tisztogatás” (Achim 2001: 596). A két világháború közötti periódusban a fenti kihívásoknak való megfelelésképpen a román értelmiségi és tudományos csoportosulások újrafogalmazták az állam alapvető természetének és szervezésének a koncepcióját.⁶ Ezeknek a koncepcióknak volt egy mindent felülmúló célja: a nemzeti állam elrománosítása vagy etnikai homogenizálása. Ennek érdekében a demográfusok, szociológusok, biológusok és antropológusok munkája arra irányult, hogy identifikálják azokat az embereket – ezen túl pedig az általuk lakott területeket –, akik valódi románoknak tekinthetők, annak ellenére, hogy nyelvi, felekezeti vagy kulturális tulajdonságaik másképpen sugallnák. Következésképpen egyes kisebbségi közösségek etnikai és nemzeti identitását a domináns románsághoz kapcsolták. Ekként vetették alá a csángóság is a román nemzetbe való *sorozás folyamatának*. Amint románságukat bizonyítani lehetett biológiai, antropológiai és nyelvészeti szempontból, máris újrafogalmazhatták történeti narratívájukat és biztosíthatták helyüket a román nemzet keretében.

Amikor pedig egy kisebbségi közösség antropológiai, szociológiai vagy történelmi románságát nem lehetett készen a nemzetbe emelni, egy másik megoldás került elő: a népességcsere. Ennek megfelelően az inkompatibilis idegenek kikerülhettek a nemzetből, míg az ország területén kívül élő románok bekerülhettek (vagy visszakerülhettek) a nemzet testébe. Ekként az etnikailag homogén állam két világháború közötti koncepciói és céljai olyan politikák által valósulhattak volna meg, amelyek bizonyos etnikai erővonalak mentén fizikailag átrajzolhatták volna magát a nemzetet.

Amiután Magyarország katonailag megszállta Jugoszlávia északi területeit 1941-ben néhány Magyarországgal szimpatizáló magyar értelmiségi és egyházi személyiség szerette volna a magyarul beszélő csángókat Bácskába és Baranyába telepíteni.⁷ Ezt előrelátva, Bárdossy László – akkoriban Magyarország romániai nagykövete, később, 1941 áprilisától 1942 márciusáig Magyarország miniszterelnöke – már 1940 nyarán megbízta a néprajzkutató Domokos Pál Pétert, hogy segítsen azon csángó családok azonosításában, akik főképpen magyarul beszélő falvakból származnak, és hajlandók a dél-magyarországi áttelepedésre.⁸ Domokos Pál Péter az 1930-as román népszámlálás és saját 1930-as

⁵ A két világháború közötti román „kulturális terjesztés projektről” és az asszimilációs politikáról lásd Livezeanu 1995.

⁶ Mindez egyebek között olyan fogalmaknak a születéséhez vezetett, mint Iuliu Moldovan *etnikus állama* vagy *biopolitikai állama* és Nichifor Crainic *etnokratikus állama*. Lásd a 2. lábjegyzetben felsorolt Turda, Bucur és Solonari munkáit.

⁷ A Budapest által kezdeményezett hazatelepítési tervekkel kapcsolatosan lásd: Davis 2007, Vincze 2001, Vicze 2002, Sajtó 2003.

⁸ Magyar Országos Levéltár (MOL) K28 ME, 163/271, Bukovinai magyarok támogatási – Magyarországra történő áttelepítésének ügyei. 1941–1944: 7. Pál Bella jelentése, Bukarest, 1940. december 10. A Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosság a Bárdossy-kabinet ülése után alakult meg 1941 tavaszán, Bonczos Miklós vezetésével.

terepmunkája valamint kutatásai alapján több tanulmányt és térképet készített a magyar hazatelepítési terv részére, amelyet formálisan a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosság vállalt fel.⁹ Magyar levéltári dokumentumok szerint Domokos Pál Péter nemcsak támogatta a csángók hazatelepítését, hanem közreműködött a tervezet elkészítésében és alkalmazásában is. Egyik, a Külügyminisztériumhoz intézett levelében, amelyet Bukarestben írt 1940 decemberében, a következőképpen ismerteti munkájának legújabb fejleményeit: „Egy listát állítottam össze azokkal a falvakkal, amelyek magyar szempontból érdekelhetnének minket... és folytatom egy következő feladatként azzal, hogy olyan embereket keresek, akikkel egy mozgalmat szervezünk, hogy bátorítsuk a magyar állampolgárság választását.”¹⁰ Ennek könnyítésére Domokos Pál Péter kérvényezte azt, hogy „segítőként” felfogadhasson két papot, akikkel nevét nem említi, és akik már akkor Moldvában munkálkodtak.¹¹ Feltételezhetően Domokos Pál Péter az újonnan hazatelepített bukovinai székely falvak papjaira gondolt, akiket utólag a moldvai plébániákra neveztek ki (lásd Davis 2007: 168–171). Később ezeket a papokat a román kormány azzal gyanúsította, hogy magyar propagandatevékenységet folytattak és „Magyarország szolgálatában” álltak. Egyiküket, mielőtt Magyarországra menekült volna, törvény elé idézték az említett tevékenységek miatt.¹² Ezen kívül Domokos Pál Péter azt ajánlotta, hogy cserébe a moldvai római katolikusokért telepítsék Romániába a Bihar megyei görög katolikusokat, és jelezte, hogy megkéri Márton Áront, hogy érdeklődjön a pápai nunciussal az ügyben.¹³

A csángó közösségnek a magyarokkal való történelmi, nyelvészeti, sőt faji kapcsolatainak promoválása által Domokos Pál Péter és mások a magyar nemzethez való tartozásukat célozták meg, hogy bizonyítsák a magyar szülőföldre való hazatelepítésük jogosságát.¹⁴ A romániai szülőföldjükről való deportálás valós veszélyével szembenézve a moldvai római katolikus vezető réteg magára vállalta saját *etnogenealógiája*¹⁵ visszavezetését és közösségük történelmi narratívájának rekonstruálását annak érdekében, hogy következőképpen

⁹ Uo. 9–16. Domokos Pál Péter jelentése. Bukarest, 1940. nov. 28.

¹⁰ Uo. 19–20. Domokos Pál Péter jelentése. Bukarest, 1940. dec. 8.

¹¹ Uo.

¹² Arhiva Națională București, Președinția Consiliului de Miniștri, Serviciul Special de Informații (a következőkben ANPCM/SSI), f. 63/1942: 26. A jelentés címe: „Propaganda iredentei ungare față de problema 'ceangăilor' din Moldova.” 1942. nov. 18.

¹³ MOL K28 ME, 163/271, Bukovinai magyarok támogatási: 19–20. Lásd még MOL K28 ME, 162/270, Moldvai Csángók ügyei: 34–35.

¹⁴ Lásd: Mikecs 1941, Mikecs 1943, Baumgartner 1940, Siculus 1942, Györffy 1942. Ennek az irodalomnak a nagy része eljutott Moldva katolikus vidékeire is, ahol felháborodást keltett a csángó papok és a román hatóságok egy részének körében, akik propagandaanyagként tekintették. Ennek a hatásáról lásd: Davis 2007: 168–169, Diaconescu 2005: 16–17. Dicséret illeti Diaconescut, mivel a moldvai katolikus klérus perspektíváit és motivációit egy világosabb kontextusba helyezte, különösen ami az etnikai eredet kérdését illeti.

¹⁵ *Etnogenealógia* alatt azt a folyamatot értem, amely egy adott csoport származásának visszavezetését jelent a feltételezett vagy meghatározó etnikai eredet pontjára, megpróbálva átfordítani egy kialakított etnikai identitást és visszaszerezni egy autentikusnak feltételezettet; ugyanakkor ez a visszavezetés arra is felhasználható, hogy hitelesítsen egy bizonytalannak tartott vagy igencsak támadott etnikai identitást. Mindkét esetben a folyamat egy etnikus csoportnak valamilyen releváns kategóriába (pl. nemzet) való tartozását vagy ellenkezőleg, nem tartozását hivatott hitelesíteni.

bizonyítsa a román nemzethez való tartozásukat. Ennek a törekvésnek különösen Iosif Petru Pal volt vezető egyénisége, a lujzikalagori és bákói ferences rend vezetője, egyik legbefolyásosabb tagja a moldvai római katolikus papságnak. Mindez egyszersemind egy jelzés volt az Antonescu-rendszer irányába, hogy a csángók nem ellenségesek a román nemzet iránt, és ezért nem kellene belefoglalni őket a hazatelepítési tervekbe, amelyek tekintetében a Bukarestben levő magyar küldöttséggel már Észak-Erdély átadása óta folynak az egyeztetések. Ugyanakkor egy üzenet volt a mellettük élő etnikus (ortodox román) többségnek és helyi hivatalnokainak, hogy habár az illető közösség teljes egészében római katolikus vallású és részben magyarul beszélő, sem *de jure* sem *de facto* nem magyar nemzetiségűek. A katolikus klérus megpróbálta kiküszöbölni a magyar államhoz való hasonlítgatás (etnikai, nyelvi, vallási) vádját. Ennek megfelelően megpróbálták megakadályozni az olyan alacsonyrendű zaklatásokat, mint az iskolákban előforduló verbális becsúszások¹⁶, valamint a román etnikumhoz tartozást bizonyító nemzeti igazolványok helyi hatóságok általi visszatartását¹⁷, mely akciók azon látszat leple alatt folytak, mely szerint magyarul beszélő katolikusok semmiképpen sem lehettek románok.

Nem a véletlen műve, hogy mind Magyarországon, mind Romániában a nemzeti identitással kapcsolatos legpereskedőbb hangvételű publikációk 1940 és 1944 között láttak napvilágot: így hát a csángó klérus általi etnogenealógiai visszavezetést és a történeti narratíva rekonstrukcióját nem Pal és társai történeti vagy tudományos revelációja ösztönözte, se nem egy ultranacionalista vagy fasiszta mozgalom – mint például a Vasgárda¹⁸ –

¹⁶ Ezzel kapcsolatosan lásd Diaconescu 2005: 9–20.

¹⁷ ANPCM/SSI, f. 63/1942: 1–2. A jelentés a *Centrul de Contrainformații* – az 1948-ban alapított DGSP (Securitate) elődjének – a bákói részlegéről származik.

¹⁸ Semmilyen konkrét bizonyíték nincs arra nézve, hogy a római katolikus elit kapcsolatban lett volna a Vasgárdával, talán egyetlen számottevő eset kivételével: az ACNSAS székhelyén található személyes dossziéjából kitétnék, hogy az említett Ioan Mărtinaș börtönbe került, mert lokális vezető szerepet (șef de sector) vállalt a legionárius mozgalomban. 1941. július 8-án internálták a Târgu Jiu-i börtönbe, de hamarosan szabadlábra helyezték Andrea Cassulo apostoli nuncius közbelépésének következtében. A Mărtinaș dossziéjában továbbá az is említésre kerül, hogy Mihai Robu püspök csalódott a papban, mert szégyent hozott az egyháza. Mindezek mellett Mărtinaș visszatért Jászvásárra, ahol tovább írt és publikált. Meg kell viszont jegyeznünk, hogy habár ezek a jelentések korábbi forrásokból merítenek, tulajdonképpen az 1960-as és 1970-es években íródtak, amikor Mărtinaș ismét börtönbe került, ez alkalommal kommunistaellenes tevékenységeiért. Lásd ACNSAS, Fond Personal, Ioan Mărtinaș, 1142282/1–2. Akárhogyan is, a háború alatt a csángók eredetéről szóló legtöbb tanulmány és monográfia *azután* jelent meg, hogy Antonescu 1941 januárjában elfojtotta a legionárius mozgalmat. Az 1930-as évek szélesebb római katolikus lakosságát tekintve világosan látszik, hogy a közösség nem támogatta számottevő számban Codreanu programját és politikai pártját. Az 1937-es parlamenti választások alkalmával a „Mindent a szülőföldért” párt egészen gyászos képet mutatott az olyan megyékben, ahol a római katolikus lakosság volt többségben. Feldühödve a katolikus támogatás hiányán – különösképpen Ion Moța és Vasile Marin legionáriusok mártírsága miatt, akik „a Katolikus Egyházat védelmezve estek el” a spanyol polgárháborúban – Codreanu elrendelte a bákói és románi legionárius szervezeteknek, hogy tiltsák el az összes katolikus a mozgalomhoz való csatlakozástól három évig (1938. január 14-én keltezett levél). Ezzel kapcsolatosan lásd: Codreanu 1981: 238. (Hálás vagyok Valentin Săndulescunak, hogy felhívta a figyelmemet erre a dokumentumra, és hogy megbeszélte velem azt.) Végezetül pedig el kell mondanunk, hogy semmilyen ilyesféle, a római katolikusok és a Vasgárda közötti kapcsolatot nem említenek a csángókról szóló titkosszolgálati jelentések, amelyeket egy közös dossziéba foglaltak össze az Antonescu-kormány keretében. Lásd ANPCM/SSI, f. 63/1942.

manifesztációja volt, hanem sokkal inkább a magyar hazatelepítési kezdeményezésekre született reakció, és csupán kisebb mértékben egy közösséget ért diszkrimináció a háború alatti Moldvában. A csángók etnogenealógiájának a moldvai katolikus elit általi újrabecsülését elsősorban a korabeli historiográfia, különösen a katolikus folyóiratok és monográfiák terjesztették, de a tudományos szakirodalom is. Azonban ez nemcsak egy diszkurzív ellenkezés volt a csángók etnicitásának, nemzeti identitásának és történelmének bizonyos felfogásával szemben, hiszen a moldvai katolikusok tízezeinek a helye, megélhetése és állampolgári helyzete forgott kockán, valamint a római katolikus vallás fenntartása a keleti ortodox területeken.

„A nemzet testének gangrénája” – az etnikus többség perspektívája

Egy egész sor 1942 és 1943 közötti kormányhoz intézett – többségében névtelen – jelentés, amelyeket összegyűjtöttek az Antonescu-kormány keretében, segít belelátunk a többség és az állam csángókkal kapcsolatos perspektíváiba. Kívülről tekintve azt lehet mondani, hogy a jelentések felmérték a moldvai katolikus népesség és annak eredetének és attitűdjeinek problémáját. Ennek a kontextusnak a megértése, amelyben ezek a jelentések íródtak, sokkal fontosabb annak a felbecsülésénél, hogy ezek igazán képviselik-e az etnikai többség perspektíváit: kevésbé kellene érdekeljen minket e perspektívák valószínűsége, sokkal inkább azzal kellene számolnunk, hogy ezek a perspektívák voltak azok, amelyek le és fel mozogtak az utasítások létráján és információként szolgáltak nagyszabású politikai döntések esetében.¹⁹ Ugyancsak meg kell értenünk azt is, hogy a román elítelt és a politikai döntéshozók nagyon keveset tudtak erről a csoportról, amely csupán néhány történelmi beszámolóban került említésre, és amelyről az általános feltételezés az volt, hogy egy magyar csoport.²⁰ A román értelmiségiek és döntéshozók fejében a csángók egy vallási, etnikai és nyelvi anomáliát képviseltek a nemzet kellős közepén. Magyarok vagy románok-e a csángók? Évszázadokon keresztül az erre adott válasz (vagy *válaszok*) nem sokat számított, ha számított egyáltalán. De az 1930-as és 1940-es években, a modernizáció, nemzeti megújulás és nemzeti krízis időszakában, az erre a kérdésre adott válasznak messzemenő következményei lettek. Mi volt tehát a teendő? Hol volt a csángók helye a „román Romániában”? Ha pedig a csángók bizonyíthatóan magyarok lettek volna, még lehetséges lett volna az elrománosításuk? Az eredetüktől függetlenül is vajon megrendíthetetlen katolikus hitük nem jelent még annál is nagyobb veszélyt a román államra és társadalomra?

¹⁹ Amint Irina Livezeanu említette a két világháború közötti székelyek általi és székelyekre irányuló denacionalizálási folyamatokkal kapcsolatosan „nem igazán arról van szó, hogy az elszékelyesítés megtörtént-e és mennyire történt meg, hanem arról, hogy a románok, akik nem voltak hajlandók arra, hogy egyszerűen elfogadják a székelyek jelenlétét Kelet-Erdélyben, észrevették, teoretizálták és „dekonstruálták” azt. A denacionalizálási elméletek, mint például azok, amelyeket G. Popa-Lisseanu tárgyal, álltak Nagy Románia oktatási politikájának alapjainál (lásd Livezeanu 1995: 139–140).

²⁰ Lásd például Rosetti 1905 és Năstase 1936.

A következőkben az Antonescu-kormány négy jelentésének elemzését végzem el. Az első a bákói *Centrul Contrainformații* [Hírelhárítási Központ] egyik ügynökének tollából származik. Az illető azt gondolta, hogy a közösségekben használatos magyar nyelv alapján a csángók feltételezhetően magyar eredetűek. De azt is megjegyezte, hogy ha a csángók valójában nem magyar eredetűek, akkor kényszeríteni kellene őket, hogy tegyenek le a magyar nyelv használatáról, amely – következésképpen – nem az anyanyelvük.²¹ A jelentés párhuzamot von a csángók és olyanoknak a nyelvi asszimilációja között, akiket elvesztett román etnikumúaknak tekintettek, erdélyi besszarábiai és Timok-völgyi esetekre hivatkozva, ahol az évszázados idegen uralom a helyi románok „denacionalizálásához” vezetett.²²

Egy következő jelentés a csángó klérus viselkedését kommentálja, úgy írva le őket, mint akiknek „abszolút szellemi uralma” van a lakosság felett, megakadályozva az utóbbiak asszimilációját a helyi román ortodox lakossághoz.²³ A jelentés egyfajta „katolikus nacionalizmust” ír le, melyet a klérus alakított ki a közösségben, és amely ellenséges érzelmeket szül a helybéli ortodoxokkal szemben: „ez különösen veszélyes és káros a román állam érdekeire nézve, mivel a katolikus klérus a hatalma alatt tartja a lakosságot, mint egy izolált közösséget, mely félig-meddig ellenséges a helybéli románokkal szemben”.²⁴ Egy harmadik jelentés a moldvai katolikusokat úgy írja le, mint akik a klerikális hegemonia miatt „egy nemzetet alkotnak a nemzeten belül”, mely a helyi (állami) adminisztráció hiányának köszönhető.²⁵ Habár a egyházi személyek részben azon munkálkodott, hogy „elmagyartalanítsa” a közösséget, legfontosabb célja az volt, hogy berekessze azt a „katolikus keretek közé... teljes mértékben ellenőrizve őket és benntartva őket az egyetemes katolikus világban”.²⁶

Visszatekintve, az nem releváns, hogy a csángók és egyházi vezetőik valós veszedelmet jelentettek-e vagy sem, mivel a többséghez tartozó egyes személyek – mindenképpen elég nagy számban ahhoz, hogy rájuk hivatkozassanak ezekben a jelentésekben – úgy tekintettek a csángókra, mint akik a román társadalmat és nemzetet veszélyeztetik. A többség és az állam részére a lényeges kérdés az volt, hogy „igazi” eredetüktől eltekintve vagy azzal ellentétben el lehet-e románosítani a moldvai katolikusokat vagy sem. Azok számára, akik hittek abban, hogy el lehet őket románosítani, minél hamarabb meg kellett

²¹ ANPCM/SSI, uo.: 12–20. A névtelen jelentés címe: *Dare de seamă asupra minorităților etnice din Moldova denumite Ciangăi* (1942. november 17.).

²² Uo. 13. Meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb ilyen jelentés elismeri a csángó közösség lojalitását a román állam iránt (példaként említvén az előző században letöltött katonai szolgálatot háború idején). Ez az elismerés is csak bizonyítja az etnikus többségnek a román nemzet koncepciójával kapcsolatos paradigma átalakulását, melyben egy olyan közösség, amely nagyon hosszasan fennmaradt a nemzeten belül, és még csak nem is mutatkozott ellenségesnek a többséggel szemben, nyílt kirekesztéssel, sőt deportálással fenyegettetik.

²³ Uo. 22. Névtelen: *Problema catolicilor din Moldova: Chestiunea originii etnice în preocuparea populației respective* (1942. November 17.).

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. Névtelen jelentés, 27. A *Propaganda iredentei ungare față de problema „ceangăilor” din Moldova*. (1942. november 18) című háromoldalas jelentés második oldala.

²⁶ Uo. 25.

volna azt tenni, hogy „*egyszer s mindenkorra kiszakítsák a nemzet testének azt a gang-rénáját, amit a moldvai katolikus lakosság jelent*” [kiemelés tőlem – C. D.].²⁷ Habár a szomszédos ortodox lakosság egy része fenntartotta véleményét, miszerint a csángókat valóban el lehet románosítani úgy is, hogy megtartják katolikus hitüket, mások csupán abban hittek, hogy ez sosem történhet meg, ha először nem keresztkednek át a román ortodox vallásra.²⁸

Mások fenntartották azt, hogy a legtöbb csángó mindenképpen magyar eredetű, és semmilyen más állítás „nem törölheti ezt ki fejükből” – így hát a román eredet állítása „képmutatásnak” és megalapozatlannak tekinthető.²⁹ Ennek megfelelően a csángókat soha sem lehet majd elrománosítani, és nem is kellene ezt tenni, hanem: „ellenkezőleg, mindenestől át kellene küldeni őket Magyarországra. Csupán ez által lehetne ezt a gang-rénát eltávolítani a nemzet testéről”.³⁰ Ebben a kontextusban a csángók helyzete tökéletesen példázza azt, amit Marius Turda „a nemzeti hovatartozás biologizálásának” nevez (Turda 2007a: 427, 437–439). A nemzet tehát egy élő, organikus testként jelenik meg, amely a betegség és a sorvadás gyanúját is magában hordozza, kórokozói pedig maguk a kisebbségek. Ugyanakkor a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos politikai előírások az orvosi előírásokhoz és kezelésekhöz hasonlóak, amelyek szükségesek a nemzet egészségének és fennmaradásának biztosítása szempontjából. Ami itt nyilvánvalóvá válik, az az, hogy a biopolitikus diskurzus és a nemzet biológiai terminusokon keresztül való konceptualizálása nemcsak az értelmiségi és tudományos elit írásait itatta át, hanem a titkosszolgálati jelentéseket és a kormány utasításait is, valamint – amint a következőkben látni fogjuk – a katolikus papság leveleit, pamfletjeit és folyoiratait is.

Egy nemzeti-történelmi narratíva rekonstruálása

Több moldvai folyóirat terjesztette elő azt a tézist, hogy a környékbeli római katolikusok nyilvánvalóan román katolikusok. A legfontosabbak ezek közül a következők: *Almanahul Revistei Viața*, *Almanahul Revistei Populare Catolice* és a *Lumina Creștinului*. Ioan Mărtinaș és Iosif Petru Pal történész papok saját alternatív történelmi – a magyar eredettel szembeni román „etnogenealógiát” feltételező – narratívájuk elősegítése használták fel ezeket a fórumokat és arra, hogy egy olyan időszakú historiográfiai korpuszt alakítsanak ki, amely jól kiegészítené saját ideillő monográfiáikat. Az elsők között jelent meg Iosif Petru Pal 1941-es tanulmánya: *Catolicii din Moldova sunt români neoași* [A moldvai katolikusok igazi románok], amely egész sor bizonyítékot mutatott fel a moldvai katolikusok „valódi” románságával kapcsolatosan. A szerző különböző korok forrásait

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. A jelentés pontosan Iosif Petru Pal *Origina catolicilor din Moldova* című könyvére utal, amely egy teljesen román etnogenealógiát próbált bizonyítani (lásd a következő fejezeteket).

³⁰ Uo.

sorolta fel, kezdve a Milkovi Katolikus Püspökség 13. századi alapításával, folytatva az ide kapcsolódó pápai bullákkal, népszámlálási adatokkal, a Propaganda Fide tevékenységével, misszionáriusok jelentéseivel és kódexekkel, el egészen saját korának munkáig, mint például Gheorghe Popa-Lisseanu az erdélyi románok elszékeléséről szóló könyvéig. Popa-Lisseanu elmélete szerint a székelyek tulajdonképpen románok, akiket elmagyarosítottak az évszázadok során. I. P. Pal egy anomáliára figyelt fel Popa-Lisseanu székelyföldi román falvakkal kapcsolatos statisztikáiban, mely azt jelezte, hogy e falvak nagy része a 18. század közepén „eltűnt”. Ekkor kapcsolatba hozta ezeknek az erdélyi románoknak az eltűnését az ugyanakkori római katolikusok Moldvába történő beáramlásával – mégpedig saját egyházi és történelmi olvasmányai alapján –, amely az itt létező katolikus helységek megerősödéséhez vezetett. Pal arra a következtetésre jutott, hogy ezek a bevándorlók „tiszta” román nevű görög katolikus románok voltak, és elszékelésített és katolizált románok, akiknek egy része látszólag magyar nevű és magyar anyanyelvű volt. Ezek az elszékelésített római katolikusok voltak azok, akik bevezették a magyar nyelvet és a magyar etnonimeket a moldvai, egyébként „igazi” román közösségbe. A moldvaiak pedig azért nevezték az újonnan jötteket magyaroknak, mert azok hosszú időn keresztül székely uralom alatt éltek. Pal számára a moldvai katolikusok között megnyilvánuló magyar elemek csupán felületesek és nem valódiak, mivel igazából „ennek a lakosságnak az etnológiája, etnográfija és etnicitása igazi román”, és ennek megfelelően „minden moldvai [katolikus] egyedül román katolikus” (Pal 1941: 60).

1942 és 1943 között Ioan Mărtinaș egy cikksorozatot tett közzé a *Lumina Creștinului* folyóiratban, a *Din istoria Bisericii catolice în Moldova* [A moldvai Katolikus Egyház történetéből] cím alatt. Ezek az írások a katolicizmus moldvai megjelenésének a krónikáját vázolják fel, valamint kontinuitást állapítanak meg a helyi elrómaiásodott géta, dák és trák települések és a megkeresztelkedett gótok között.³¹ Mărtinaș azt gondolta, hogy ezek voltak a moldvai katolikusok premodern ősei. Ezt támasztotta alá egy bukaresti egyetemi professzor, M. Gârnițeanu is, akit ugyancsak foglalkoztatott a csángók eredete, akiket a dákokkal hozott kapcsolatba. Előzőleg a *Catolicii Ciangăi din Moldova sunt Daci* [A moldvai katolikus csángók dákok] című tanulmányát Gârnițeanu egy világi folyóiratában, a *Moldovaban* közölte le. A szerző a csángó etnonim etimológiáját a dák *Kaukoensi* törzs nevére vezeti vissza, amely nevét egy vízszállító agyagedényről kapta, amelyet az illető törzs gyártott. Ennek az eredeti dák neve a *kaukos* volt, melyből lett a román *cenac* szó, és ebből alakult ki a maga során a *Kenagaci* vagy *Cenagăi* etnonim. Az ilyesfajta gondolatmenetektől a székelyek sem szabadultak. A szerző szerint nevük a latin *situla* szóból ered, amely a kútnál használatos vödörnek a neve, és amelyből alakult a román *ciutură*, majd később a *sicula*, és végül pedig a *săcui* etnonim. Lényegében Gârnițeanu egybeolvasztotta

³¹ Lásd a sorozat következő cikkeit: *Întăia sămânță evanghelică* (1942. március: 42–45), *Sub stăpânirea romană* (1942. április: 65–67), *Năvălirea Goților și creștinarea lor* (1942. június: 126–130), *Erezii și prigoane în Biserica Goților* (1942. július–augusztus: 163–167), *Biserica Goților în raport cu România* (1942. november–december: 280–283), *Creștinarea Daciei Traiane* (1943. február: 48–55) és *Sfântul Niceta din Remesiana* (1943. április: 108–110).

a székelyek és csángók történetét és etnogenealógiáját, akiről azt feltételezte, hogy az ókori szerzők által leírt vörös hajú dák törzsnek a leszármazottai.

A háború alatt a moldvai katolikusok román etnogenézisének tézisének alátámasztó több hasonló tanulmány került újrakiadásra a katolikus folyóiratok lapjain.³² Figyelemre méltó a szent és a profán ezen összekeveredése az 1940-es évek első felében: az akadémia és a kormány köreihez tartozó tekintélyes világi folyóiratok és elit csoportok vállalták fel ennek a Kárpátok keleti lejtőire települt kevéssé ismert vallási kisebbségnek az ügyét, ugyanakkor a vidéki, kevésbé ismert katolikus folyóiratok újraköltöztek, reklámozták és idézték a legtekintélyesebb román faj-antropológus és eugénikus munkáját (lásd a következőkben).

A szent és a profán dialektikája

Míg Mărtinaș elsősorban egy általános historiográfiai rekonstrukción munkálkodott – olyan történelmi szövegek összeillesztésén, amely a csángók román nemzethez való tartozását támasztotta alá –, addig Pal egy markánsan különböző megközelítésmódot indított útnak, amely kevésbé kronologikus és történelmi számvetésen, sokkal inkább tudományos módszereken alapult. Ebben pedig Petru Râmneanțu román biológust és eugénikust állította szolgálatába. Râmneanțu a csángók vércsoportokon alapuló végleges román faji identitásának megállapítását célozta meg. Úgy gondolta, hogy szerológiai kutatásokkal és a vércsoportok osztályozásával számos – Románia nagy részének (különösen Erdélynek) a multiethnikus szerkezetével kapcsolatos – történelmi dilemmát meg tud oldani (Turda 2007a: 435). 1943-ban egy tanulmányt közölt *Grupele de Sânge la Ciangăii din Moldova* [A moldvai csángók vércsoportjai] címmel, majd 1944-ben egy teljes monográfiát: *Die Abstammung der Tschangos*. Mindkét művében – amelyek amúgy az egyedüli ilyen típusú írások a csángókkal kapcsolatosan – a szerző átültette az éppen kibontakozó eugénika és faj-antropologia tudományának erőteljesen specializált és autoriter nyelvezetét a csángó narratívába. Azt állította, hogy figyelembe véve a csángók történelmét és az 1941-es népszámlálás által tükrözött demográfiai fejlődésüket – amely során a csángók meghatározó többsége a „román” etnikumot jelölte be a sajátjaként – etnikai öntudatuknak az a tendenciája, hogy inkább románnak vallja magát, mintsem magyarnak. Tehát a csángók etnikai öntudata biológiai realitásuknak természetes megnyilvánulása és következménye lett volna.

Nyilvánvaló, hogy Pal és Râmneanțu között volt valamilyen szintű kapcsolat. Egyik levelében, melyet az utóbbi a Szebenbe költözött Higiéniai és Közegészségügyi Intézetből küldött az előbbi lujzikalagori lakhelyére, megnyugtatta a papot, hogy a csángókra

³² Lásd például: Mareș 1943. Ioan Mărtinaș újraköltözte ugyanazon címmel, de saját kommentárjaival és elemzésével együtt: *Lumina Creștinului*. (1944) január: 26–29. Lásd még Z. S. recenzióját: *Die Abstammung Der Tschangos, sau Originea Ciangăilor*; de Petru Râmneanțu. *Universal*. 1944. febr. 11. Újraköltözve: *Lumina Creștinului*. (1944) 74–75.

vonatkozó szerológiai vizsgálatok (románságukat bizonyító) eredményei hamarosan publikálásra kerülnek, és hogy az intézetnél továbbra is folyamatosan foglalkozni fognak a román csángók kérdésével.³³ Tézisének tudományos beigazolásával Pal arra használta Râmneanțu bizonyítékait, hogy előrelépjen a román római katolikusok ügyében, pontosabban hogy bebizonyítsa, hogy ők jogosan tartoznak a román nemzethez – „bárhogyan is definiáljuk azt” – és moldvai szülőföldjükhöz. Akárhogyan is, de a pap és az eugénikus konceptuális keretei és végső következtetései révén kortársaknak bizonyultak, és világos, hogy mindkettejük munkáik kölcsönösen hatottak egymásra.

Pal kegyelemdöfése

1945 márciusára a vörös hadsereg elfoglalta Romániát és egy Szovjet Főparancsnokságot hozott létre Bukarestben. Mintha nem lett volna elégséges a csángók számára a nyugatról jövő négy évnyi nyomás, ekkortájt már a keletre, a Szovjetunióba³⁴ való deportálás veszélyével is szembe kellett nézniük a következő feltételezések miatt: 1) mert magyarok és 2) mert állítólag menedéket adtak az ellenség vonalai mögé szorult németeknek.³⁵ Pálnak még egyszer meg kellett győznie, most már egy másik politikai hatalmat, hogy a csángók román etnikumúak és hogy Moldvában a helyük.

Kétségbeesésében Pal Andrea Cassulo bukaresti pápai nunciushoz fordult levelével, kérvén őt, hogy forduljon a román kormányhoz és a Vatikánhoz, hogy közbelépjenek a moldvai katolikusok érdekében: „Excellenciás Uram, nemcsak romantikus és hideg érveinkkel együtt kísérletezünk, hanem moldvai katolikus őseink hét évszázadon keresztül feláldozott meleg vérével is, akárcsak a mai katonáink vérével, akik az ortodox románok vér- és harctestvéreiként a mi szeretett román szülőföldünk szabadságáért és fejlődéséért

³³ ACNSAS/Ministerul Afacerilor Interne, DGP, *Dosar relativ la Ceangăii*. A levél keltezése 1942. november 3. teljes tartalma pedig a következő: „Tisztelendő Atyám – megkaptam Szentséged levelét. Természetes, hogy a román csángók kérdése számunkra is egy folyamatos foglalkozási téma lesz. Éppen ezért nagyon szépen kérjük Önt, hogy legyen türelemmel, amíg brosrúránk megjelenik, mely nem késheet 3–5 hétnél többet. A román csángók szerobiológiai struktúrája alátámasztja Szentségednek az állításait. Maradok a Szentséged szolgája – Dr. Petru Râmneanțu.

³⁴ Az 1945-ös szovjet deportálással kapcsolatos bizonyítékok közvetlenül Pal leveleiből származnak, amelyeket Andrea Cassulo bukaresti apostolic nunciushoz és a bukaresti Román Belügyminisztériumhoz intézett. Ez ugyan további források és dokumentumok általi igazolást igényel, viszont Pal és mások ezek szerint meg voltak győződve arról, hogy ez a veszély valós és igencsak közeleg (lásd lentebb).

³⁵ Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Bacău, Fond Parohiei Romano-Catolice, Luizi Călugăra 1/1940: 72–74. A Cassulohoz írott levél olasz nyelvű és a keltezése 1945. január 18. „Ma se i russi al egassero altre pretenzioni contro i nostri cattolici, come quella di aver prestato ospitalità a qualche soldato tedesco ramingo dietro la sconfitta subita dai tedeschi in Moldavia, la raggioine sana esige che fosse punita solo la persona rispettiva, che avesse commesso un simile fatto, ma non tutta la nostra popolazione cattolica con transportazioni in massa nelle regioni orientali della Russia. Questa sa rebbe una delle acuzazioni principali che essi mettono a carico dei nostri cattolici, benché io neppure un solo caso conosco di certo.” Ennek a levélnek a román változatát címezték és küldték el két nappal később a román belügyminiszternek (uo. 76), és még egy következő – az oroszországi deportálásokkal kapcsolatos levél küldött Pal ismét csak Cassulonak 1945. április 10-én (uo. 79).

ontották azt.”³⁶ Elkötelezettségében Pal ismét románoknak nevezi a moldvai katolikusokat – románok vérük, nemzetiségük és meggyőződésük szerint, akik csupán saját római katolikus (most már *román* katolikus) hitükben különböznek a többségtől. Cassulo nunciushoz intézett segélykérésében a szovjetek által elfoglalt Moldvából továbbítja a híreket, melyek szerint a szovjetek szándéka „hogy Oroszországba deportálják a mi katolikus lakosságunkat mivel állítólag ők magyarok”.³⁷ Továbbá jelzi a bákói román hatóságok és egyes román értelmiségiek segítségét, kik „védelmezték a mi román eredetünket és állampolgárságunkat, amely semmi esetre sem magyar”. Azonban ez nem volt elégséges a Bákóban állomásozó szovjetek számára, így az esetet Bukarestbe továbbították, hogy majd a Szovjet Főparancsnokság döntsön róla. Pal levele igencsak jelentőségteljes, ezért érdemes hosszabban idézni: „Mi román eredetűek vagyunk. Ezt az igazságot tagadták a magyar írók és néhány román író is... de biztos érvek nélkül. De az utóbbi években, a *Római Román Felsőiskola* kutatásainak köszönhetően, amely történeti dokumentumokat tartalmazó négy vaskos kötetet publikált – *A Diplomatarium Italicumot* –, valamint a vatikáni levéltárban folytatott saját kutatásom nyomán sok olyan dokumentum került napvilágra, amely bizonyítja a mi román eredetünket. Ezekre az új történeti dokumentumokra támaszkodva világítottam meg a kérdést könyvemben: *Originea Catolicilor din Moldova și Franciscanii păstorii lor de veacuri*. Ebben a könyvben világosan bebizonyítottam a román eredetünket. [...] Ez a könyvem a Jászvásári Egyetemen a történettudományi vita szintjére emeltetett... és a következtetés az volt, hogy tézisemet egyhangúan elfogadták. Ugyancsak erre a következtetésre jutottak a Bukaresti Egyetemen is, amit 1943-ban publikáltak is a *Preocupări Universitare* történettudományi folyóiratban. A Kolozsvári-Szebeni Egyetem, a *Comisiunea Istorică pentru Transilvania* szervén keresztül, Iuliu Moldovan professzor irányítása alatt ugyanezt az igazságot erősítette meg, jóváhagyva prof. dr. P. Râmneanțu faji eredményeit, akit azért küldtek az Antonescukormány részéről a moldvai katolikus falvakba, hogy ellenőrizze az én tézisemet.”

Mindez fényt derít számos kérdés megválaszolására, mint például arra, hogy miért kerültek fel a csángó falvak Râmneanțu moldvai szerológiai és antropológiai kutatása helyszíneinek listájára. Pal beszámolója szerint Râmneanțu Antonescu maga küldte ki annak érdekében, hogy hitelesítse Palnak a csángók eredetéről szóló állításait. Természetesen Râmneanțu missziója csupán egy része volt a Iuliu Moldovan és a szebeni Higiéniai és Közegészségügyi Intézet által koordinált szélesebb körű kutatási tervnek és a Romániaszerte kiküldött kutatócsoportok rendszerének.³⁸ Lehet, hogy Pal azért értelmezte így a

³⁶ Uo.

³⁷ Uo. Pal szerint ezt a hírt a bákói szovjet parancsnokság közölte a bákói és románvásári hatóságokkal, akik maguk aztán tudatták ezt Pallal.

³⁸ Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fond Institutul de Igienă și Sănătate Publica Cluj 1920–1966, 1069/710, dosar 98: 274, 291, 403. 1942 szeptemberével kezdődően Râmneanțu végigutazott Tecuci, Bacău, és Neamț megyéken azzal a céllal, hogy szerológiai és antropológiai kutatásokat végezzen az ottani lakosságon, különösen az iskolás gyermekeken és a romániai katonaságra felkészítő szervezet, a *Premilitărie* soraiba tartozó ifjú legényeken. Ennek a témának a részletesebb tárgyalását lásd Turda 2007b: 370–373.

történeteket, hogy saját érvelését bizonyítsa. Mindamellett – véleményem szerint – hiba lenne leértékelni Pal fontosságát, vagy elvetni őt azzal az indokkal, hogy csupán egy puszta eszköz volt egy szélesebb körű római katolikus vagy román nacionalista program szolgálatában. Pal levelei és publikációi a biopolitikai diskurzusnak a moldvai katolikus területekre való behatolását, felszívódását és annak használatát illusztrálják. Egy olyan diskurzusról van szó, amely eléggé ártatlanul bontakozott ki a társadalmi higiénia és demográfia terén, de utat talált a nacionalista ideológiák lexikonába is; később pedig instrumentalizálódott annak érdekében, hogy az etnikai homogenizálás céljait kihangsúlyozza és azoknak a kisebbségeknek a kizárását legitimizálja, akik fajilag „nem tiszta” minősítettek a nemzettel szemben. Meg kell viszont jegyeznünk, hogy habár egyes ilyesfajta gondolatok és diskurzusok valóban radikálisak voltak, még az adott időszakban is, ugyanakkor egyik oldalát képviselték a háború idején uralkodó romániai nacionalista kultúrának (Turda 2007a: 436). Szembetűnő, hogy Pal felismerte és megértette ennek a saját csángó narratívájához asszimilált diskurzusnak a velejáróit, és kihasználta azt a katolikus közösség román nemzetbe való *beékelődése* jogosságának a bizonyítására – ezáltal megelőzve a moldvai katolikus közösségnek a kitelepítésére irányuló próbálkozásait. Visszatekintve, jogosan tekinthetjük őt a bemutatott miliő legjelentősebb szereplőjének.³⁹

Következtetések

Mint ahogy említettem, az 1940-es évek elején a Iosif Petru Pal és Ioan Mărtinaș által képviselt román eredet előterjesztésének az oka és a sürgőssége a kitelepítési próbálkozások – először Magyarországra, majd később a Szovjetunióba – iránti ellenállásban állt. Ismét a kontextusra kell figyelniük, de nemcsak a két háború közötti és a háborúk alatti Romániára, valamint II. Károlynak és az Antonescu-rendszernek a kisebbségekre alkalmazott nyomására, hanem a magyar kormánynak és ügynökeinek a benyomulására saját újratelepítési törekvéseiknek érdekében, amelyek során azzal próbálkoztak, hogy meggyőzzék a magyarul beszélő csángókat, hogy elhagyják moldvai szülőföldjüket, és betelepítsék Bácskát és Baranyát (amely területet végül 1944-ben visszacsatoltak Jugoszláviához).

A kora 1940-es évek Romániájában a biopolitikai diskurzus és tudományos nyelvezet eszközként szolgáltak a csángók történelmi narratívájának a rekonstruálásában. A fajbiológia, -antropológia és -szerológia tudománya – akárcsak a nyelvészet és a filológia – a csángó–román etnogeneológia egyesített elméletének szolgálatába állított. Információkkal szolgált az Antonescu-rendszer csángókkal kapcsolatos politikájáról és jövőbeli diskurzusokat generált, amelyek ismét a felszínre kerültek a nemzeti kommu-

³⁹ Ennek a periódusnak a csángókkal kapcsolatos levéltári anyagában Iosif Petru Pal neve mindenütt jelen van. Levelei, publikációi, az általa tárgyalt kérdések és a tézisei szinte minden egyes csángókkal kapcsolatos állami jelentésben vagy dossziében terítékre kerülnek, az Antonescu kabinetből kezdve egészen a Külügyminisztériumig és a Belügyminisztériumig.

nizmus ideje alatt.⁴⁰ A tudományos eszközök és diskurzus használata továbbá az etnikai eredet igénylésének igazságosságát biztosította. A csángók román eredetének eme tudományos eszközök (szerológia és fajbiológia) általi visszaszerzése arra sarkallt egy hozzászólót, hogy a következőket nyilatkozza: „mégha néha a történész által felmutatott adatokat a szerológus semmisnek is nyilváníthatja (főképpen mikor a történelem részrehajlónak mutatkozik), a szerológia eredményeit semmilyen történelmi érv nem cáfolhatja meg – mivel a szerológia egy jellegzetesség mindig jelenlevő valóságosságát kutatja, amelyet sem az idő, sem a tények, azaz semmi nem tud átalakítani” (Mareş 1943: 104).

Megismétlem, hogy mindez a kisebbségi közösségekre irányuló hatalmas nyomás kontextusában történt, amelyet nemcsak Románia okozott, hanem Magyarország is, amely a maga saját harcát vívta annak érdekében, hogy a magyar etnikumúak részére egy homogén, egyesített államot hozzon létre. Újravizsgálva ebben a kontextusban a csángók nehéz helyzetét, jobban megérthetjük azt, hogy egyes közösségek inkább hajlandók voltak arra, hogy alkudozásba bocsássák saját kollektív identitásukat és történelmi narratíváikat. Sokak számára ez egy egzisztenciális választás volt egyrészt a nemzeti kánonokon belüli etnikai-nemzeti és historiográfiai helyváltoztatás, másrészt pedig a szülőföldről való fizikai helyváltoztatás és a nemzet testéből való kiszakadás között.

Angol eredetiből fordította Ilyés Sándor

Szakirodalom

ACHIM, Viorel

2001 The Romanian Population Exchange Project Elaborated by Sabin Manuilă in October 1941 *Annali/Jahrbuch* 27. 593–617.

2005 Romanian–German Collaboration in Ethnopolitics: The Case of Sabin Manuilă. In: HAAR, Ingo – FAHLBUSCH, Michael (eds.): *German Scholars and Ethnic Cleansing 1919–1945*. Berghahn Books, New York, 139–154.

BAKER, Robin

1996 Magyars, Mongols, Romanians and Saxons. *Balkan Studies* 37. (1) 63–76.

BAUMGARTNER Alexander [BESENYŐ Sándor]

1940 *Moldva, a magyarság nagy temetője*. Budapest

BOLOVAN, Sorina – BOLOVAN, Ioan

2000 Inițiativă românești privind problema schimbului de populație în primii ani ai celui de al doilea război mondial (1931–1941). In: *România și relațiile internaționale în secolul XX*. Editura Clusium, Cluj, 90–116.

⁴⁰ Lásd Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova* (București, 1985) és angol újrakiadását: *The Origins of the Csángós from Moldova* (Iași, 1999).

- BUCUR, Maria
2002 *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh
- CODREANU, Corneliu Zelea
1981 *Circulari și manifeste 1927–1938*. Colecția Europa, München
- DAVIS, R. Chris
2007 Restocking the Ethnic Homeland: Ideological and Strategic Motives behind Hungary's 'Hazatelepítés' Schemes during WWII (and the Unintended Consequences). *Regio*. (10) 155–174.
- DIACONESCU, Marius
2005 A moldvai katolikusok identitáskrízise a politika és a historiográfiai mítoszok között. In: KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 9–20.
- GÂRNÎȚEANU, M.
1944 Catolicii Ciangăi din Moldova sunt Daci. *Moldova*. január 26. [Újraközölve: *Lumina Creștinului XXX*. (2) 49–50.]
- GYÖRFFY István
1942 A moldvai csángók. In: *Magyar nép, magyar föld*. Budapest, 441–472.
- KING, Jeremy
2002 *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848–1948*. Princeton University Press, Princeton
- LIVEZEANU, Irina
1995 *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*. Cornell University Press, London
- MAREȘ, Crista
1943 Sunt Ciangăii români? *Preocupări Universitare*. (1) 104.
- MIKECS László
1941 *Csángók*. Bolyai Akadémia, Budapest
1943 A Kárpátokon túli magyarság. In: *Magyarok és románok*. Budapest, 441–449.
- NĂSTASE, Gh. I.
1936 *Ungurii din Moldova la 1646 după Codex Bandinus*. București
- PAL, Iosif Petru
1941 Catolicii din Moldova sunt români neaoși. *Almanahul Revistei Populare Catolice*. 56–60.
- POPA-LISSEANU, Gheorghe
1941 *Secuții și secuizarea românilor*. București
- RÂMNEANȚU, Petru
1943 Grupele de sânge la ceangăii din Moldova. *Buletin Eugenic și Biopolitic*. XIV. (1–2) 51–65.
- 1944 *Die Abstammung der Tschangos*. (Bibliotheca Rerum Transsilvaniae II.) Centrul de Studii și Cercetări Privitoare la Transilvania, Sibiu

ROSETTI, Radu

1905 Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova. *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria II. Tom. XXVII. 247–322.

SAJTI Enikő

2003 *Hungarians in the Voivodina 1918–1948*. New York, 250–297.

SICULUS [BESENYŐ Sándor]

1942 *A moldvai magyarok őstelepülése története és mai helyzete*. (Apécsi m. kir. Erzsébet-Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének kiadványai XIV.) Pécs–Budapest

SOLOMONARI, Vladimir

2007 An Important New Document on the Romanian Policy of Ethnic Cleansing during World War II. *Holocaust and Genocide Studies* 21. (2) 268–297.

SPINEI, Victor

1986 *Moldavia in the 11th–14th Centuries*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București

TURDA, Marius

2007a The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania. *Slavic Review* 66. (3) 413–441.

2007b From Craniology to Serology: Racial Anthropology in Interwar Hungary and Romania. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 43. (4) 361–377.

VINCZE Gábor

2001 A bukovinai székelyek és kisebb moldvai Csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944). *Pro Minoritate*. (3) 141–187.

2002 An Overview of the Modern History of the Moldavian Csángó-Hungarians. In: DIÓSZEGI László (ed.): *Hungarian Csángós in Moldavia. Essays on the Past and Present of the Hungarian Csángós in Moldavia*. Teleki László Foundation–Pro Minoritate Foundation, Budapest, 51–82.

WINGFIELD, Nancy

2006 Introduction. In: Uő (ed.): *Creating the Other: Ethnic Conflict in Nationalism in Habsburg Central Europe*. New York–Oxford